

Tarihsel miras ve Özbek kimliğinin Özbekistan dış politikasının oluşumuna etkisi* The impact of historical heritage and Uzbek identity on the formation of Uzbekistan's foreign policy

Gönderim Tarihi / Received: 01.10.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 26.11.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1369705](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1369705)

Kadir Kürşat YILMAZ¹

Hasan DURAN^{**2}

ÖZ: Özbekistan dış politikasını etkileyen birçok faktörün ortaya konulması mümkün olsa da özellikle tarihsel miras ve Özbek kimliğinin oluşumunun üzerinde durulması gerekmektedir. Tarihsel miras bir milletin hafızası olarak gelecek planlarına yön vermektedir. Tarihsel süreçte yaşanmış olan zafer ve kahramanlıklara özlem duyulurken, yenilgi ve başarısızlıklardan ders alınmaktadır. Bu anlamda güçlü devlet yapısının varlığı Özbekistan’da mutlu ve güzel günleri hatırlatırken, güçlü devlet yapısının bozulduğu dönemler ise işgal ve yenilgileri hatırlatmaktadır.

1991 yılında SSCB’nin dağılmasıyla gerçekleşen bağımsızlık sonrası üzerinde durulan en önemli konulardan biri Özbek kimliğinin oluşturulmasıdır. Bu konu iç politika da olduğu gibi dış politikada da belirleyici bir role sahiptir. Özbek kimliğinin toprak esaslı ele alınması belirli problemlere neden olsa da özellikle komşu ülkelerde bulunan Özbeklerin dış politika aracı olarak kullanılmasının önlenmesi açısından olumludur. Özbekçenin yaygınlaştırılması politikaları ve bağımsız bir dış politika yürütme çabaları da Özbek kimliğinin oluşumuna katkı sağlamaktadır.

Tarihsel miras ve milli kimlik politikaları üzerinden Özbekistan dış politikasının değerlendirilmesi Özbekistan’ı daha anlaşılır kılacaktır. Dolayısı ile sadece dış politika kararları üzerinden değerlendirmeler yapmak yerine, etkili olan tarihsel miras ve milli kimlik oluşturma stratejisinin incelenmesi Özbek dış politikası hakkında daha isabetli analizler yapılmasını sağlayabilir.

Anahtar kelimeler: Özbekistan, Özbekistan dış politikası, Tarihsel miras, Milli kimlik politikaları

ABSTRACT: Although it is possible to identify many factors affecting Uzbekistan's foreign policy, the historical heritage and the formation of Uzbek identity should be emphasized. Historical heritage shapes the future plans of a nation as its memory. While the victories and heroism experienced in the historical process are longed for, lessons are learned from defeats and failures. In this sense, the existence of a strong state structure reminds Uzbekistan of happy and good days, while the periods when the strong state structure is disrupted reminds of occupation and defeats.

In 1991, after the dissolution of the USSR, one of the most important issues emphasized after independence was the creation of an Uzbek identity. This issue has a decisive role in foreign policy as well as domestic politics. Although the land-based approach to Uzbek identity causes certain problems, it is positive especially in terms of preventing the use of Uzbeks in neighbouring countries as a foreign policy tool. Uzbek language dissemination policies and efforts to conduct an independent foreign policy also contribute to the formation of Uzbek identity.

Evaluating Uzbekistan's foreign policy through historical heritage and national identity policies will make Uzbekistan more understandable. Therefore, instead of making evaluations only on foreign policy decisions, examining the effective historical heritage and national identity formation strategy can provide a more accurate analysis of Uzbek foreign policy.

Keywords: Uzbekistan, Uzbekistan foreign policy, Historical heritage, National identity politics

* Bu çalışma “Özbekistan Güvenlik ve Dış Politika Tercihlerinin İdealizm Realizm Çerçevesinde Değerlendirilmesi” başlıklı doktora tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

**Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Söğüt MYO, kkursatylimaz@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3108-3545>

^{**2} Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi/Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü/Uluslararası İlişkiler ABD, hasan.duran@istanbul.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5328-9918>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

After independence, Kerimov, as the founding leader, firstly started nation state building and established an authoritarian rule in order to ensure the success of this process. One of the main factors behind Karimov's establishment of an authoritarian government structure is his historical legacy. Because it will be very difficult to neutralize the reactions that he will face in the process of nation state that he will build on a secular republic system with the image of a weak leader. In terms of historical heritage, there were great conflicts and turmoil in Uzbekistan during periods of weak leader image (Alkan, 2011: 121). As the founding leader, Karimov pursued harsh policies both against the opposition and in foreign relations in order to project the image of a strong leader. The desire to ensure the full sovereignty of the country and the rapid continuation of the nation-state building process, combined with the historical legacy, led to an authoritarian leadership. For example, in foreign policy, the government reacted harshly to the countries where dissidents took refuge, opposed foreign states' interference in Uzbekistan's internal affairs, and refused to sign any cooperation or agreements that were not in the country's interest. Again, when the regional-global organizations of which Uzbekistan was a member started to take decisions contrary to Uzbekistan's interests, relations with these organizations were frozen (Yüce, 2022: 38-39). Although the fact that the authoritarian structure that Karimov needed was provided and the opposition groups were not as effective as during the Karimov period pushed Mirziyoyev to pursue a more active foreign policy, it is not possible to quickly liquidate the authoritarian structure with the effect of historical legacy. Therefore, it is seen that Mirziyoyev, who has been pursuing an active foreign policy with the effect of focusing on economic development, has generally continued the foreign policy of the Karimov era, albeit with some changes.

The historical legacy has led to the emergence of a powerful sense of leadership in Uzbekistan. This understanding is accepted by both the people and the government. This is reflected especially in the foreign policy pursued under Karimov and Mirziyoyev. Harsh reactions are given to the questioning of their leadership and policy preferences by foreign states. It is possible to see these harsh reactions both under Karimov and Mirziyoyev. The reason for some of the changes in the foreign policy preferences of the two leaders is that Uzbekistan has made significant progress in achieving independence and state authority. In addition, the differences between the two leaders' expectations from Uzbekistan's foreign policy are also the basis for this change (Yüce, 2022: 26-28).

Although he built the nation-state on Uzbekism and Uzbek language, Karimov pursued an identity policy that would end clannish struggles and include different ethnic groups in order to ensure the integrity of the country (Kerimov, 2002: 998). Thus, this was legalized with an inclusive constitution in the nation state building process. In addition, the continuation of the territorial-based understanding of history (Türk Devletleri Parlamenterler Meclisi [TÜRKPMA], 2012:146), which is the legacy of the USSR, has led to controversial decisions in historical terms, but it seems to have had positive effects on foreign policy (Hunter, 2002: 2). First of all, the intervention of any state in the nation state building process was not accepted, and especially the nation state building processes of neighboring countries in similar situations were not intervened. Therefore, the nation-state process built by Karimov on Uzbekism and Uzbek language does not have an ethnic nationalist characteristic (Gürbüz, 2019: 278-279). However, Uzbekistan has ethnic Uzbek cognates in all neighbouring countries, which may constitute a justification for intervention. Although ethnic Uzbeks have been supported in the Northern Corridor efforts in Afghanistan, this is not due to Uzbekistan's ethnic nationalist policies, but rather to the Taliban threat, i.e. security concerns. On the other hand, this is evidenced by the fact that Karimov did not intervene in the events in Kyrgyzstan in 1990 and 2010. Therefore, Karimov's statements that he wants to become a regional power or that he wants the territories of neighboring countries do not reflect the reality. Mirziyoyev continues Kerimov's nation-state policies in a similar manner. Only the fact that a certain progress has been made in the nation-state building process pushes Mirziyoyev to pursue softer policies. With the effect of this progress, Mirziyoyev has said that he is ready to make concessions if necessary to solve problems with neighboring countries. All countries in the region will gain a great deal from the resolution of regional problems.

Contrary to the years of its establishment, Uzbekistan's biggest problem today is economic development. In addition to the size of its population, Uzbekistan will be the biggest winner of regional peace due to its high growth rate and its distance from the sea. Therefore, Uzbekistan's emphasis on Uzbekism and Uzbek language is not an ethnic nationalist policy, and foreign policy is carried out on this axis (Gürbüz, 2019: 278-279).

Methodology

Using qualitative research methodology, the article evaluates the strategies of the leaders of Uzbekistan, which gained its independence after the collapse of the USSR, to create an Uzbek identity and the reflection of the historical heritage under their influence on their foreign policy decisions. The article also addresses the similarities and differences in the foreign policy practices of Karimov and Mirziyoyev, the two leaders who have been in office in Uzbekistan, which has been independent for more than 30 years.

Findings and discussion

Historical heritage also has an impact on foreign policy preferences. The emphasis on Uzbekism and Uzbek language in Uzbekistan's nation-state building process is not based on an ethnic nationalist foundation. This is more clearly seen through Uzbekistan's foreign policy.

It is observed that some neighboring countries' politicians unfairly accuse Uzbekistan over Uzbekism and Uzbek language. This leads to the belief that these politicians camouflage their ethnic nationalist sentiments. The theses that the emphasis on Uzbekism and Uzbek language is based on an ethnic nationalist basis and the claims that Karimov is after regional power do not reflect the truth.

Results and recommendations

A foreign policy in line with the policies of historical heritage and Uzbek identity is being pursued. Karimov and Mirziyoyev pursue similar foreign policies in line with the policies of historical heritage and Uzbek identity.

The main reason for Mirziyoyev's different policy preferences from Karimov is that Uzbekistan has a relatively established state experience, unlike the first years of independence.

It is difficult to evaluate Uzbekistan with democratic values, where a weak leader has little chance of working.

Increasing public participation in the nation-state process may contribute to a smoother transition.

As the solution to economic problems is delayed, there will be disappointment and dissatisfaction in society.

Mirziyoyev will continue to pursue an active foreign policy in order to realize economic development. While evaluating Uzbekistan's foreign policy, historical heritage and national identity policies should not be ignored.

Giriş

Özbekistan ilk çağlardan itibaren önemli yerleşim ve ticaret merkezlerine ev sahipliği yapmış ve önemli devletlerin kurulduğu bir bölge olmuştur. Bu sebeple Özbekistan her ne kadar bağımsızlığını yeni kazanmış olsa da büyük bir tarihsel geçmişe ve birikime sahiptir. Bölge zaman zaman büyük istilalara uğramış, Orta Çağ'da yaşanan şaşaalı yılların ardından 13. yüzyılda Moğolların saldırıları ile şehirler yakılıp yıkılmıştır. Timur Dönemi ile yeniden bir altın dönem yaşandıktan kısa bir süre sonra çatışmaların yaşanmaya başlaması ve beraberinde gelen istikrarsızlıklar Özbekistan'da güçlü bir devlet yapısının gerekliliğini ortaya koymuştur. Hem İslam Kerimov'un hem de Şevket Mirziyoyev'in aldığı dış politika kararlarında güçlü devlet yapısına yapılan vurgu bu tarihsel mirasa yapılan vurgu olarak değerlendirilebilir. Ayrıca yine güçlü bir merkezi yapıya sahip SSCB mirası da Özbek liderleri etkilediği ileri sürülebilir. Dolayısı ile Özbekistan liderlerinin politika kararlarını bu tarihsel miras üzerinden ele alınması Özbekistan dış politikasını daha anlaşılır kılmaktadır.

Tarihsel mirasın dışında Özbek kimliğinin oluşturulma stratejisi de günümüz Özbekistan dış politikasının anlaşılmasında temel öneme sahiptir. Özbek kimliğinin oluşturulması ve yerleşmesi için yapılan çalışmalar Özbek dış politikasını etkilemektedir. Özbekliğin Özbekistan sınırları ile sınırlanmış olması komşu ülkelerde yaşayan Özbek asıllılar üzerine dış politika oluşturulmasını engellemiştir. Komşu ülkelerdeki iç sorunlara etnik milliyetçilik üzerinden müdahalede bulunmayan Özbekistan, bölgedeki etnik çatışmaların büyümesini engellemiştir.

Tarihsel miras ve Özbek kimliği konusundaki temel noktalar bilinmeden yapılan değerlendirmeler Özbekistan'ın dış politikasını anlamak ve yorumlamak için yeterli olmayacaktır. Örneğin Rusya ile ilişkileri sürekli değişkenlik gösteren Kerimov'un başarısız bir dış politika izlediği görüntüsüne karşın tarihsel miras ve Özbek kimliği ile bir bütün olarak ele alındığında Kerimov'un izlediği dış politikanın başarılı olduğu söylenebilir. Kerimov'un ölümünden sonra devlet başkanı olan Mirziyoyev'in, ülke içindeki ortamı yumuşatmak ve standartları geliştirmek adına aldığı kararları ve yürüttüğü aktif dış politikayı başarılı bulmak mümkündür. Halbuki Kerimov ve Mirziyoyev'in eylemlerine tarihsel miras ve Özbek kimliğinin gelişimi noktasından bakıldığında iki liderin dış politika tercihlerinin arasında büyük bir farkın olmadığını söylemek mümkündür.

Tarihsel miras ve Özbekistan dış politikası

Özbekistan tarih boyunca güçlü siyasi birliklerin kurulması için gerekli nüfusa, tarım havzalarına, gelişmiş ekonomik faaliyetlere ve ticaret yollarına sahip olmuştur. Bu durum bölgede güçlü devletlerin kurulmasına imkan sağladığı gibi devrin diğer güçlü devletlerinin de bölgeye ilgisinin artmasına ve seferler düzenlemelerine neden olmuştur. Dolayısı ile tarihsel mirasa vurgu yaparken geçmişten günümüze ekonomik, kültürel, sanatsal ve siyasi yapıların gelişiminin yanı sıra bölgenin dış saldırılara uğraması da önemli bir yer tutmaktadır. Güçlü siyasi yapıların doğması için gerekli elverişli şartlara sahip olan Özbekistan bu durumun sonucu olarak tarihin gördüğü en büyük devletleri kuran Büyük İskender ve Cengiz Han tarafından istila edilmiştir. Sadece Cengiz Han'ın Semerkant ve Buhara gibi şehirleri istila ettikten sonra on binlerce zanaatkarı Moğolistan'a götürmüş olmasına bakıldığında bölgenin ne kadar zengin bir kültür ve ticaret hayatına sahip olduğu net olarak görülmektedir. Dolayısı ile Türkistan coğrafyasında en önemli siyasi yapıların kurulduğu Özbekistan'ın aynı zamanda bölgenin ticaret, eğitim ve kültür merkezi olması da Özbek halkının karakterine ve kültürüne dolayısıyla da liderlerin dış politika tercihlerine etki etmektedir (Gürbüz, 2019: 296).

Bu tarihsel miras içinde Türkistan'da yaşanan hakimiyet kavgaları, tarım, ticaret ve eğitim alanlarında yaşanan ilerlemeler, Moğollar, Timurlular, Hanlıklar Dönemi, Rus Çarlığı ve SSCB'ye kadar büyük bir birikim Özbekistan'a miras kalmıştır. Bu birikim içinde belki de vurgulanması gereken en önemli nokta Özbekistan coğrafyasında huzur ve barışın her zaman güçlü bir merkezi yapının ve liderin varlığı ile sağlanmış olmasıdır. Özbekistan topraklarında güçlü siyasi yapılanmanın olduğu dönemlerde aynı zamanda kültürel çalışmalar da önem kazanmış ve önemli alimler yetişmiştir. Türkistan bölgesinde tüm Türk boylarının tek bir çatı altında toplandığı Hun ve Göktürk Devleti dönemleri de dahil olmak üzere Moğollar ve Timur dönemlerinde de benzer gelişmeler söz konusu olmuştur. Özellikle taht kavgalarının yoğunlaştığı dönemlerde merkezi idare zayıflamış ve iç-dış çatışmalara uygun bir ortam ortaya

çıkmıştır. Güçlü bir merkezi yapı ve otoritenin olmadığı dönemlerde Özbekistan topraklarında huzur ve istikrar sağlanamamış ve istilalar ve işgaller yaşanmıştır.

Rus Çarlığının hakimiyetinden önce Türkistan coğrafyası Buhara Hanlığı, Hokand ve Hive Hanlıkları olarak bilinen Özbek Hanlıklarının kontrolünde olmuştur (Kavuncu, 2015: 238). Hakimiyet alanını genişletmek isteyen Hanlıkların arasında sürekli savaşların yaşanması dışında Hanlıklar içinde taht kavgaları ve farklı boyların Hanlık yönetimlerini ele geçirme çabaları olmuştur. Bu gelişmeler, Rus Çarlığının bölgeye hâkim olmasını kolaylaştırmıştır (Erol, 2002: 1008). Örneğin 1864'te Çimkent üzerine yürüyen Rus ordusu ile savaşan Hokand Hanlığının başkenti olan Hokand'a sefer düzenleyen Buhara Emiri, Rus ordusunun 22 Eylül 1864'te Çimkent'i işgal etmesinin önünü açmıştır (Yüce, 2006: 2-3). Rus işgali başladığında birlik oluşturamayan Hanlıklar, kendi aralarındaki mücadeleyi Rus işgalinde daha da artırmış ve bir anlamda Rus işgalini fırsata çevirmeye çalışmışlardır. Aralarındaki ihtilafın devam etmesi işgal sırasının kendilerine gelmesini hızlandırmıştır. Hanlıklar arasındaki savaşlar ve taht kavgalarının yanı sıra göçebe halk ile yerleşik hayat tarzını benimseyenler ve kabilelerarası rekabet gibi etkenler bölgenin İslam ve/veya Türklük etrafında birleşerek Rus Çarlığına karşı ortak hareket etmelerini engellemiştir (Tacibayev, 2012: 176). Bu durumu iyi değerlendiren Rus Çarlığı da büyük sayılmayacak askeri birliklerle kısa sürede Türkistan coğrafyasında hakimiyet sağlamıştır (Alkan, 2011: 121).

Özbekistan dış politikasını yöneten liderleri anlamak için bu tarihsel mirasın iyi bilinmesi gerekmektedir. Güçlü bir devlet mekanizması oluşturan kurucu lider Kerimov'un iktidarını devletin varlığı ile eşdeğer görmesi ve otoriter bir yönetim uygulamasını bu tarihsel mirasın etkisine bağlamak mümkündür. Kerimov iktidarının zayıf olması, Özbekistan'ın zayıf olması demektir. Kerimov düşmanlarının devlet düşmanı olarak ilan edilmesi daha anlaşılır hale gelmektedir. Türkiye'ye sığınan muhalif Özbeklerin iade edilmemesi üzerine Kerimov'un Türkiye ile ilişkilerde seyri konusunda radikal kararlar alması, Kerimov'un Rusya'nın Özbekistan üzerinde nüfuzunu artırmaya yönelik eylemlerine verdiği sert tepkileri ve Andican Olayları sonrası ABD'den uzaklaşma yönünde almış olduğu kararı sadece denge politikası ile açıklamak yeterli olmayabilir. Türkiye'nin Özbek muhalifler ile iyi ilişkiler kurması, Rusya'nın nüfuzunu artırmaya yönelik eylemleri ve ABD'nin bölgede değişim odaklı politikaları Kerimov açısından iktidarı ve dolayısı ile de Özbekistan'ın güvenliği ve gelişimi için tehdit olarak değerlendirilmiştir. Komşularla sınır sorunlarının çözümü konusunda taviz vermektense sınır sorunlarının çözümsüz kalması da kuruluş yıllarında Kerimov açısından tercih edilebilir bir durumdur. Çünkü bu politika komşu ülkelerle ilişkilerin zaman zaman gerginleşmesine yol açsa da tarihsel mirasın etkisi ile zayıf –taviz veren– bir lider görüntüsü vermek, Kerimov açısından kabul edilebilecek bir görüntü değildir. Kerimov'un bakış açısının ve politika tercihlerinin Mirziyoyev döneminde tamamıyla değiştiğini söylemek zordur. Dolayısı ile reform çalışmalarında bulunsa da Mirziyoyev'in de tarihsel mirasın etkisi ile merkezi otoritenin zayıflatılması konusunda acele etmeyeceği öngörülebilir. Hatta zaman içinde merkezi yönetimin güçlerini artırmaya yönelik kararlar alması da mümkündür. 2023'teki anayasa değişikliği sürecinde yaşanan olaylar ve devlet başkanının görev süresinin yedi yıla çıkarılması bu bağlamda değerlendirilebilir.

Mirziyoyev'in daha rahat bir dış politika izlemesi açısından en büyük avantajı Kerimov'un sıfırdan kurduğu Özbekistan'ı belirli bir noktaya getirmiş olmasıdır. Diğer bir avantaj da ülkede güçlü bir muhalif yapının olmamasıdır. Özellikle muhalif radikal dini grupların Kerimov zamanındaki kadar güçlü olmaması Mirziyoyev'in iç politikadan daha çok dış politikaya öncelik vermesine imkân sağlamış, Özbekistan'ın komşu ülkeler başta olmak üzere Rusya ve Türkiye'nin yanısıra Batılı ülkelerle ilişkileri geliştirilmiştir. Mirziyoyev'in aktif dış politikasının altında yatan temel nedenin ülke ekonomisinin karşı karşıya kaldığı sorunlar olduğu da unutulmamalıdır. Devlet inşa sürecinde belirli bir ilerlemenin gerçekleşmesi, hızla artan nüfus ve denize çıkışın olmaması Mirziyoyev'in ekonomiyi incelemesine yol açmaktadır. Çünkü yakın gelecekte Özbekistan için en büyük tehlike ekonomi kaynaklı olacaktır. Dolayısı ile Mirziyoyev, aktif dış politika ile ekonominin gelişimini sağlamak istemektedir. Bu politikanın başarılı olması da Mirziyoyev'in ülkedeki otoritesinin sağlanmasına katkı sunacaktır.

Özbek kimliği ve Özbekistan dış politikası

Rus Çarlığı, hakimiyetini sağladıktan sonra kurduğu Türkistan Umum Vilayeti ile bölgeyi tek çatı altında toplamıştır. Bolşevik ihtilali sonrası ise Bolşevikler bu bütünlük yerine bölgede yaşayan Türk boylarını farklı millet gibi kabul etmiş ve dili, sınırları olan farklı özerk cumhuriyetlere bölmüştür (Yalçınkaya ve Abıdžhanov, 2020: 2658). SSCB'nin 1924-1925 yıllarına doğru büyük oranda netlik kazandırdığı Türk boylarından ayrı ayrı millet oluşturma siyasetinde daha sonraki yıllarda küçük değişiklikler yapılarak bugünkü Türkistan'ın siyasi yapısı ortaya çıkmıştır (Tacibayev, 2012: 196).

Rus Çarlığı zamanında yerleştirilen Ruslar dışında çeşitli etnik grupların bölgeye sürgün edilmeleriyle Türkistan coğrafyasının demografik yapısı ile de oynanmış ve bölge halklarının Hristiyanlaştırılmasına yönelik politikalar izlenmiştir. Her ne kadar farklı bir ideolojiye sahip olsa da Rus Çarlığının politikalarını miras alan SSCB daha etkili araçları da kullanarak Türk topluluklarının kültür, tarih ve sosyal yaşamları üzerinde değişiklikler yapmaya çalışmıştır. Bu sebeple Türkistan ülkelerinde kültür ve sanatın bazı dallarına yoğunlaşmış ve bu doğrultuda ihtiyaç duyulan altyapı ve kurumsallaşma gerçekleştirilmiştir (Mustafalı, 2019: 30). Türkistan coğrafyasında bugün yaşanan birçok sorunun kökeninde Çarlık Rusya ve SSCB'nin izlemiş olduğu bu politikaların büyük bir etkisi bulunmaktadır (Hunter, 2002: 1).

Rus Çarlığı, Türkistan coğrafyasındaki muhtemel bir dil-din birliğini kırmak ve bölgenin Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırılmasını sağlamak amacıyla alfabe çalışmaları başlatmıştır. Alfabe çalışmaları ve mahalli lehçeleri ön plana çıkarma girişimlerinin Kazan Üniversitesi'nde Türk dilleri profesörü olan misyoner Nikolay İlminskiy tarafından başlatıldığı bilinmektedir (Kanlıdere, 2017: 170). İlminskiy, Hristiyanlığın Türk toplulukları arasında daha kolay yayılmasını sağlamak amacıyla mahalli lehçelerin gelişimini desteklemiştir. İlminskiy'e göre; Rusya idaresinde yaşayan Rus olmayan milletleri Ruslaştırmanın tek yolu Rus dili ve Hristiyanlığın öğretilmesidir (Yüce, 2006: 3). Bu noktada Bizanslıların Hristiyanlığı yaymak istediği bölgelerde benzer bir taktiği kullanmasına ve başarılı olmasına değinmek gerekir. Çünkü İlminskiy'in bu taktiğini yaklaşık 1000 yıl önce Slav toplulukların Hristiyanlaştırılması aşamasında Bizanslıların kullandığı bilinmektedir. Roma Kilisesi, Latince yerine yerel halk dillerinin dini metinlerde ve misyoner faaliyetlerinde kullanılmasına karşı çıkarken Bizans ise tamamen zıt bir politika izlemiş ve yerel halk dillerini kullanmıştır. Bugün kullanılmakta olan Kiril alfabesi de bu amaçla geliştirilmiş ve kutsal kitaplar Slav dillerine çevrilmiştir (Koçak ve Özkan, 2015: 377). Slavların Ortodoksluğu kabul etmesinde Bizans'ın bu taktiğinin başarılı olması, asırlar sonra misyoner ve bilim adamı İlminskiy'i etkilediği görülmektedir. İlminskiy'in Slav halklar üzerinde test edilmiş olan bu taktiği, Türk topluluklarına uygulayarak benzer bir başarıya ulaşmak istediği ileri sürülebilir. İlminskiy'in belirlediği hedefler doğrultusunda Çarlık Rusya, 1870 yılından itibaren Hristiyanlığı kabul eden Kazan Türkleri için birçok "Tatar Okulu" açmış, Kazak, Kırgız, Özbek ve Türkmen lehçelerinde ise gazeteler çıkarmıştır.

Çarlık Rusya'nın bu politikaları, SSCB döneminde milletler politikasının temelini oluşturacaktır. SSCB Türkistan'ı dil merkezli cumhuriyetlere bölerek yerel milliyetçiliğin gelişmesine uygun bir zemin yaratmıştır (Çalışkan, 2018: 5). Her ne kadar bazı Türkistanlı aydınlar bu duruma karşı çıkmış olsa da temelde birbirleri ile çatışan Türk boylarının, kendi lehçelerini koruma ve ön plana çıkarma adına duruma fazla tepki göstermediği ileri sürülebilir. Milletleştirme politikası ile bölgenin tek bir çatı altında birleşmesi her ne kadar engellenmiş ve komşu Türk boyları arasında mikro milliyetçiliği artırmış olsa da artan mikro milliyetçilik aynı zamanda Türkistan ülkeleri üzerindeki Rus nüfusuna karşı da giderek artan bir tepkinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum SSCB'nin dağılması ile daha net olarak ortaya çıkmıştır. Özbekistan gibi diğer Türkistan ülkeleri de bağımsızlıklarını kazanması ile artık ulusal kararlarını kendileri almak istemektedir. Dolayısı ile bölgeyi bölmek için uygulanmaya konulan milletleştirme politikaları günümüzde Rusya'yı da olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

Alfabe çalışmaları dışında SSCB, milli kimlikleri tek belirleyici hale getirmek için 1897 nüfus sayımında var olan birçok kimlik kategorisini 1926'da tekrar değiştirmiştir. Örneğin kozmopolit nüfus veya tüccarlar için kullanılan "Sart" bir kimlik kategorisi olarak geçerli kabul edilirken daha sonra Türk, Kıpçak, Lakay, Çağatay ve Karluk kimlikler gibi elemeye maruz kalmıştır (Gürbüz, 2019: 283). Böylelikle 1926 yılında Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti sınırları içindeki Tacikler ve Sartları

kapsayan Özbek kimliği sonraki yıllarda Çağatay, Türk, Lakay gibi bazı küçük toplulukların da dahil edilmesiyle kapsamı genişlemiştir (Gürbüz, 2019: 284). Benzer bir durum Rus kaynaklarında Kırgız veya Kırgız-Kazak diye belirtilen Kazaklar 1925 yılında kendi adlarına kavuşmuştur. Aynı şekilde Kara Kırgız adıyla anılan Kırgızlar da aynı tarihte bugünkü adları ile anılmaya başlanmıştır (Devlet, 2003: 257). Dolayısı ile Özbekistan’da olduğu diğer komşu devletlerde de çoğunluğa dayalı milliyet, kültür, dil ve tarih büyük ölçüde kurumsallık kazanmıştır (Musaoğlu, 2009: 265). Ancak SSCB şartlarında bu kurumsallığın ikinci plana itildiği düşünülürse milliyetler politikasının esas amacının bölgenin parçalara ayrılması olduğu ortadadır (Devlet, 2003: 259). Çünkü “Diyalekten milli dil”, “kabileden milli devlet” kurulması ile Türkistan coğrafyası yönetilebilir parçalara ayrılmış, İslam ve Türk üst kimliği böylelikle ortadan kaldırılmıştır (Karasar, 2001: 221).

1920’de Türkistan Cumhuriyeti’nin anayasasını onaylama sırasında Türkistan’ın yerli halkları olarak sadece Kırgızlar (Kazaklar), Özbekler ve Türkmenler kabul edilmiştir. Tacikler ve diğer halklar 1924’teki milli-bölgesel sınırları belirleme siyasetinde tekrar gündeme gelmiştir. Böylelikle 1920’de Lenin’in direktiflerinde adı geçmeyen halkların kaderleri sonraki dönemlerde farklı şekillerde teşekkül etmiştir. Kimisi Sovyet cumhuriyetlerini kimisi de milli vilayet veya köy şuralarını kuracaktır (Koçiyev, 2001: 298). Küçük halkların oluşturulan devlet teşekkülleri içinde eritmeye çalışılması ve kurulan milli devletlerin temsilcilerinin kendi devlet sınırlarının daha geniş olmasına yönelik isteklerde bulunmaları sınırların belirlenmesi sürecinde birçok sıkıntıya neden olmuştur (Koçiyev, 2001: 304). Sonuç olarak Türkistan coğrafyası sorunlu bir şekilde Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Kazakistan ve Kırgızistan olarak parçalara bölünmüştür.

Halkların mücadele hareketlerini ve onların temsilcilerini kendi tarafına çekebilmek için başlangıçta hoşgörülü davranan Bolşevikler, kontrolü sağladıktan sonra fikirlerini değiştirmiş ve tüm Pantürkizm ve Panislamizm hareketleri çeşitli bahaneler ile tasfiye etmiştir (Koçiyev, 2001: 297). Çünkü bu hareketler Bolşeviklerin diyalekten milli dil, kabileden milli devlet kurmaları önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Örneğin Gaspıralı İsmail Bey’in ortak bir Türk medeniyeti oluşması için ortak değerlere, dile, kültüre dayanan ve “dilde, fikirde ve işte birlik” şiarı üzerine inşa ederek başlattığı Cedit hareketi, Bolşeviklerden önce Rus Çarlığı döneminden itibaren büyük bir rahatsızlık yaratmıştır (Tacibayev, 2012: 188). Ancak özellikle 1921’de Enver Paşa’nın Türkistan’a gelmesi ve Basmacı hareketlerine önderlik ederek Bolşeviklere karşı mücadele etmesi Bolşevikleri Pantürkist hareketlere karşı daha köklü çözüm arayışına itmiştir. Bolşevikler, Çarlık Rusya döneminde oluşturulan alfabe çalışmalarını derinleştirmiş ve Türkistan coğrafyasını bölerek mikro milliyetçiliğin gelişmesine katkı yapmıştır. Bölgenin bütünlüğünü korunması gerektiğini savunan aydınlar da çeşitli suçlamalarla idam edilmiştir (Yüce, 2022: 19). Bolşeviklerle iş birliği yapan sol eğilimli aydınlar dahi Turancılık ve Pantürkçülük ile suçlanarak Stalin’in emriyle kurşuna dizilmiştir. Gaspıralı’nın izinden giden aydınların yok edilmesiyle İlminskiy’in başlattığı mahalli lehçeleri yazı diline dönüştürme çabalarının önündeki engeller ortadan kaldırılmış ve Ceditçi aydınların yerini SSCB’nin yetiştirdiği aydınlar almıştır (Kanlıdere, 2017: 170). Sonuç olarak Gaspıralı İsmail Bey’in Cedit okullarıyla oluşturmaya çalıştığı dil ve kültür birliğinin önüne geçilmiş ve Pantürkist düşüncenin temeli mikro milliyetçilik ile yıkılmaya çalışılmıştır (Yüce, 2006: 4). Bununla da yetinmeyen Bolşevikler, bugünlere kadar gelecek sınır ve etnik problemlerin temelini atarak kurulması muhtemel Türkistan birliğinin oluşmasının önünü tıkamıştır (Tacibayev, 2012: 195).

Çarlık Rusya zamanında başlayan her Türk boyuna farklı bir Kiril alfabesi oluşturma çalışmaları sonucu 19 farklı alfabe ortaya çıkmıştır. Bunun dışında birçoğu sonraki yıllarda idam edilecek olan bölge aydınları arasında da Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş uzun süredir tartışılan bir konu olarak gündemi meşgul etmiş ve Türkistan aydınlarının çabaları ile ortaya çıkan Latin alfabelerinin kullanımına 1927-1938 yılları arasında izin verilmiştir. Bu aydınların tasfiyeleri sonrası ise Kiril alfabesine geçiş kararı ile Latin harflerinin kullanımı da yasaklanacaktır.

SSCB yöneticilerinin, Çarlık Rusya’sı döneminde başlayan mahalli lehçeleri yazı diline dönüştürme politikasını sürdürmesi ve politikasını bölge halklarının milli kimliklerinin tanınması olarak lanse etmeyi başarmış olmasıdır. SSCB politikalarının başarılı olması ile de Çağatayca’nın bütünleştirici rolü Rusçaya geçmiştir (Yüce, 2006: 6). Çünkü farklı lehçeleri konuşan Türk Toplulukları her ne kadar kendi

ana dillerinde eğitim hakları olsa da hem gelecek kaygısı ile hem de kendi aralarında ve Türk olmayan diğer milletlerle üst dil olarak artık Rusça öğrenmek mecburiyetinde kalmıştır. Dolayısı ile ana dilde eğitimin yasaklanmasına gerek kalmadan Rusça yaygınlaşmıştır. Türkistan coğrafyasının bağımsızlık sonrasında ana dilini bilmeyen siyasetçi ve aydınlarla karşılaşılması bu politikaların bir sonucudur. Nihayetinde Türkistan coğrafyasının dil merkezli cumhuriyetlere bölünmesi yerel milliyetçiliği geliştirmiş ve bölgenin dile dayalı birlik ve bütünlüğü parçalanmıştır (Karabulut, 2009: 74).

Türkistan coğrafyasında devlet olma niteliği taşımayan, bir ulus aidiyeti göstermeyen, daha çok aşiret ve kabile vesayetinde yaşayan ve yazı dili henüz gelişmemiş boylar bir anda Moskova kontrolünde de olsa bir devlete sahip olmuş ve yeni gelişmekte olan dilleri de devlet dili statüsü kazanmıştır (Şimşek, 2013: 25-26). Kerimov, bu durum hakkında Sovyet iktidarının, milli özellikleri eşitleştirmeye ve beynelmilleştirmeye çalışması etnik birlikler arasında ve hatta halklar arasındaki parçalanmanın son bulmasına değil, tersine, yenilerinin meydana gelmesine sebep olmuştur, demektedir. Kerimov ayrıca devlet sosyalizmi sonucu zenginliklerin merkezden taksim edilmesinin de bölgecilik ve uruğ-oymakçılık ilişkilerinin yaşamasına, genişlemesine ve kök salmasına neden olduğunu ileri sürmektedir (Kerimov, 2002: 998). SSCB öncesinde gelişen bölgesel ilişkiler Kerimov'un da vurguladığı gibi SSCB döneminde de devam etmiş hatta zaman zaman bu gruplar arasındaki rekabet ve farklılıklardan yararlanma yoluna gidilmiştir. Dolayısı ile Özbekistan'da olduğu gibi diğer cumhuriyetlerde de bölgesel klanlar ve aile ittifakları Sovyet siyasal sisteminde varlıklarını koruyabilmiştir (Alkan, 2018: 50).

SSCB, sınırları belirlenmiş milli devletleri oluşturduktan sonra Türkistan coğrafyasını Sovyet ideolojisine göre şekillendirmeye devam etmiştir. Özel mülkiyetin devletleştirilmesi ile geleneksel yapının değişim süreci de başlatılmıştır. Türklüğü-İslam'ı çağrıştıran kavramların yerine Lenin, Stalin ve devrim kahramanlarının isimlerinin yanı sıra devrimi temsil eden kavramlar ve heykeller Türkistan coğrafyasında yaygınlaştırılmıştır. 1924'te Türkistan'daki Bolşevik Merkez İdaresi'nin kararıyla "Türkistan" adı kullanımdan kaldırılarak yerine "Orta Asya" kavramı kullanılmaya başlanmıştır.

Sovyet insanı yetiştirme politikalarının yoğunluk kazanması ve Stalin'in Ceditçi ve İslamcı aydınların ortadan kaldırılması ulusal duygu ve etnik kimliklerin bastırılmasına yol açmıştır. Bu durum ise yeraltı dinsel ve hatta yeraltı etniklik olgularının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bastırılmaya çalışılan etnik ve dinsel duygular SSCB'nin dağılması ile radikalleşmiş bir şekilde tekrar ortaya çıkmıştır (Naumkin ve Zviagelskaya, 2001: 316).

Modern Özbekçenin gelişimi açısından Ostroumov'un modern Özbekçenin oluşturulmasına yönelik çalışmaları dikkat çekmektedir. Türk dilinin Çağatay grubuna ait olan Özbekçe, dil özellikleri bakımından üç gruba ayrılmaktadır. Buhara, Taşkent ve Semerkant bölgelerinde konuşulan Özbekçe, Farsça etkisinde kalmış olup Türk dillerine özgü olan ses uyumunu kaybetmiştir. Fergana ve Hokand'da Fars etkisi görülmekle beraber özellikle Kuzeydeki Kıpçak-Özbek lehçesinde Farsçanın etkisi azdır. Hive bölgesinde konuşulan Özbekçe daha çok Oğuz lehçesinin etkisinde olup Türkiye Türkçesine yakındır (Kanlıdere, 2017: 154). Ostroumov, 1883'ten 1917'ye kadar Taşkent'te Farsça tesirindeki şehir ağzına dayanan mahalli bir lehçe ile "Türkistan Vilayetinin Geziti" adlı gazeteyi çıkartmıştır. Böylelikle Ostroumov'un Taşkent ağzının resmi dil seviyesine gelmesinin altyapısını hazırladığı görülmektedir (Kanlıdere, 2017: 170). Diğer taraftan Rus dili ve kültürünün yayılmasına yönelik ilk Rus mektebi 1884 yılında Taşkent'te açılmıştır. Gaspıralı'nın izinden giden Münevver Kari Abdülreşid ise 1901 yılında Taşkent'te ilk Cedit Okulu'nu açmıştır (Kanlıdere, 1999: 166).

Özbek kimliği de ilk kez 1897'de Rusya Çarlığında yapılan nüfus sayımında milli kimliği belirleyen temel etken olarak anadilin seçilmesi ile gündeme gelmiştir. 1924'te milli kimlik esasına dayalı sınırlar çizilirken de her ne kadar tek belirleyici olmasa da kesin ayrımların yapılmasını sağlayan faktör dil olmuştur (Gürbüz, 2019: 282). Bu durum bölgenin bütünlüğünü engellemeye yönelik politikaların bir sonucu olsa da boyların uluslaşma sürecini başlatmıştır. Elbette etnik temele dayalı siyasal sınırların oluşturulduğu ve lehçelerin yazı diline dönüştürülerek bölgenin tek çatı altında birleşmesinin önüne geçildiği eleştirisi yapılabilir. Ancak aşiret-klan mücadeleleri neticesinde bir çatı altında birleşmeyen boyların artık ulus olma noktasında ilerlemeye başlaması olumlu değerlendirilebilir. Bu ifademizi destekler bir şekilde Zanca da "Özbek kimliğinin mevcut durumu Özbekistan'da 1929'da oluşan

sınırların bir ürünüdür. Özbekistan kurulduğunda politik sınırlar ve milli çizgiler içerisinde doğal bir etnik Özbek kimliği oluşmuştur” demektedir (Zanca, 2002: 1078).

1924 yılında Özbekistan SSC kurulmuş ve 1925 yılında da Özbekistan, SSCB’nin kurucu cumhuriyetlerinden biri olmuştur. 1929 yılında Tacik Özerk Bölgesi, cumhuriyet statüsüne çıkarılarak Özbekistan bünyesinden ayrılmıştır. 1936 yılında ise Kazakistan bünyesinde olan Karakalpakistan Otonom SSC, Özbekistan SSC’ye dahil edilmiş (Erol, 2002: 1008) ve bugünkü Özbekistan sınırları ortaya çıkmıştır. Dolayısı ile Özbekistan’ın bugünkü siyasal yapısı, modern idari teşkilatı ve ulus kimliği bu miras üzerine inşa edilecektir (Kavuncu, 2015: 239).

Kerimov’un Özbeklik ve Özbekçe etrafında ulus devlet inşasına başlaması, SSCB ile başlayan milletleşme sürecinin devam ettirildiğini ortaya koymaktadır. Devlet dilinin gelişimi, devletin sembollerinde milli öğelerin kullanılması, milli tarih yazımı, Sovyet döneminde idam edilen aydınların fikri mirasının canlandırılması, yer adlarının aslına uygun bir şekilde değiştirilmesi, şehirlerde inşa edilen yeni binaların mimarisinde milli öğelere ağırlık verilmesi, eğitim ve diğer propaganda araçlarıyla milli değerlerin yeniden canlandırılmaya çalışılmasını bu çerçevede değerlendirmek mümkündür (Yılmaz, 2021: 285). SSCB döneminde bütünleştirici role sahip olan Rusça ve Rus kültürü zamanla yerini artık Özbekçe ve Özbekliğe bırakacaktır.

Kerimov’un devletin ulus inşa sürecinde her ne kadar ironik görünse de Özbek Han’ın adını alarak ortaya konan ulusal kimlikte Şeybanîlerin savaşçı bölgeden sürdüğü Timurluları kullanmış olması (Yılmaz, 2021: 285), SSCB döneminin toprak anlayışı üstüne kurulmuş olan tarihçiliğin, bağımsızlık sonrasında da Özbekistan’da sürdürülmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısı ile Özbek milli kimliğinin soya üzerine değil de toprağa diğer bir ifadeyle vatan temeline dayandırılması, SSCB geleneğinin en güçlü izlerinden bir tanesidir (Gürbüz, 2019: 289). Milli kimliğin bölgesel tarih mirasından güç alması, göçebe Özbeklerin Özbekistan’a gelmeden önceki tarihlerine tarihçilikte yer verilmemesine ve geçmişte Özbekistan topraklarında yaşamış İrani halklar ve sonrasında oluşan İran-Türk kültürünün sahiplenmesine neden olmaktadır (Hunter, 2002: 2). Özbekistan’ın altın çağı olarak Timur döneminin gösterilmesi de bu yaklaşım sonucu normalleşmektedir.

Kerimov’un SSCB mirası bölgesel tarihçiliği devam ettirmesini sadece SSCB etkisi olarak değerlendirmek eksik bir değerlendirme olarak görülebilir. Bu durum aslında Özbekistan’da milli kimliğin oluşmasının önünde engel teşkil eden bölgecilik, kabilecilik ve aşırı milliyetçiliğe karşı bir çözüm arayışıdır (Gürbüz, 2019: 278-279). Özbekçe ve Özbeklik temeline dayalı ulus devlet inşa sürecinde Kerimov, ülke içinde bütünlüğü sağlamak adına ülke içinde gruplaşmalara ve bölgecilik gibi kavramlara savaş açmıştır. Kerimov; Ferganalı, Harezmlî ve Surhanderyalı arasında fark olmadığını ve hepsinin Özbek olduğunu özellikle vurgulama politikası izlemiştir. Kerimov’a göre, herkes kendisini önce Özbek vatandaşı olarak kabul etmeli sonra Semerkanlı, Harezmlî veya Ferganalı olarak görmelidir. (Kerimov, 2002: 999-1000). Bölgecilik ve ayrımcılığa karşı savaş açan Kerimov’un bu sayede etnik çatışmaları da önlemeye çalıştığını söylemek mümkündür.

Resmi düzeyde Özbek milliyetçiliğinin bölgesel temelde desteklenmesine ve bölgesel tarihçiliğin ülke merkezli bir yaklaşım sunması Özbekistan’daki çok milletli demografik yapının istikrarı için de uygun olduğu söylenebilir. Ülke içindeki topluluklar sahiplenilirken, ülke dışındaki Özbeklere yönelik etkin bir politika izlenmemesi bu tarihçiliğin seçimi ile de uyumludur. Ancak tarihi olgulara kapalı kalarak Özbek kimliğinin inşa edilmeye çalışılması, Özbekistan tarihini sınırlamanın dışında modern Özbek topluluğunun oluşumunda 16. yüzyılda Özbekistan’a göç etmiş olan Özbeklere yer verilmesini engellemektedir (Gürbüz, 2019: 285-291).

Kerimov ülke bütünlüğünü ve istikrarını sağlamak adına Kırgızistan ve Kazakistan’ın aksine Rusçaya anayasal bir statü vermemiş ve anayasasının 4. maddesini, Özbekistan’ın devlet dilinin Özbek dili olduğu ve Özbek olmayanların da dil, adet ve geleneklerine saygı gösterildiği şeklinde düzenlemiştir (Türk Devletleri Parlamenterler Meclisi [TÜRKP], 2012:146). Böylelikle farklı etnik gruplara saygı duyulmakla beraber Özbekçenin bütünleştiriciliği anayasada vurgulanmıştır.

Kerimov'un Rusçanın etkisini azaltma amacı ile kademeli bir şekilde Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçme kararı almış olması üzerinde durulması gereken bir karardır. Ancak Özbekçenin anayasal statüsüne karşın Kiril alfabesinin ve Rusçanın resmî kurumlarda etkin kullanılması Kerimov sonrası daha radikal kararların alınmasına neden olmuştur. Örneğin 2019 yılında 21 Ekim "Özbek Dili Bayramı" olarak ilan edilmiş ve 2020-2030 yılları arasında Özbekçenin geliştirilmesi amacı ile bir yol haritası belirlenmiştir. 23 Eylül 2020'de BM'nin 75. Genel Kurulu'na video mesaj yoluyla hitap eden Mirziyoyev'in konuşmasını Rusça yerine Özbekçe yapması ve özellikle komşu ülke liderleri ile yapılan karşılıklı ziyaretler esnasında Rusça yerine kendi dillerinde iletişim kurmaları Özbekçenin kullanımının yaygınlaşması adına olumlu gelişmelerdir. Ancak farklı milletlerin Özbekçe ve Özbeklik konusuna mesafeli yaklaşımları, Rusçanın gayri resmi durumunun devam etmesini isteyen entelektüellerin yanı sıra her türlü reformu İslam'a aykırı bularak reddeden güçlü muhafazakâr grupların varlığı Özbekçenin yaygınlaşmasını engellediği ve ulus-devlet çalışmalarını yavaşlatmaktadır.

Yaşanan ekonomik sıkıntılar ve devam eden ulus devlet inşa sürecinden rahatsız olan kesimlerin varlığı Özbekistan için en temel sorun kaynağıdır. Bu sorunlar, SSCB döneminde oluşmaya başlamış olan yeraltı gruplarının faaliyetlerini artırmalarına ve taraftar bulmalarına uygun bir zemin oluşturması nedeniyle devleti daha da otoriterleştirmekte, otoriterleşme de devlet-vatandaş ilişkilerini bozmakta ve vatandaşların devlet politikalarına desteklerini azaltmaktadır.

Özbeklik ve Özbekçe etrafında ulus devlet inşa etmeye çalışan Kerimov'un, SSCB ile başlayan milletleşme sürecini devam ettirmiş olsa da etnik milliyetçi politikalar izlemediği dış politika tercihleri üzerinden görülebilir. Kerimov öncelikle SSCB'nin milletleşme politikalarının halklar arasında parçalanmaya yol açtığını ileri sürmektedir. Yine Özbek milli kimliğinin soya üzerine değil de toprağa diğer bir ifadeyle vatan temeline dayandırılmış olması Kerimov'un komşu ülkelerdeki Özbekleri dış politika aracına dönüştürmesini engellemiştir. Özbekistan dışındaki Özbeklerin dış politika aracı olarak kullanılmaması Kerimov'un bölge barışına yaptığı en büyük katkıdır. Taliban tehdidine karşı Kerimov'un, Özbeklerin yoğun yaşadığı Afganistan'ın kuzeyinde Kuzey Koridorunun kurulmasına ve Taliban'a karşı zafer kazanmalarına yönelik destek vermesi de daha çok etnik milliyetçilik değil Özbekistan'ın güvenliğinin sağlanmasına yöneliktir. Sınır bölgelerine döşenen mayınlar ve radikal gruplarla mücadele adına Kırgızistan topraklarında askeri operasyonların gerçekleştirilmiş olması karşın Kırgızistan'da 1990 ve özellikle 2010 yılındaki yaşanan olaylarda Kerimov'un izlediği dış politika olayların büyümesini engellemiştir. Zaman zaman Kırgızistan milletvekillerinin dile getirdiğinin aksine Kerimov'un dış politikası komşu ülkelerden toprak ele geçirmeye yönelik değildir. Ulusal bağımsızlığını perçinlemek ve ulus inşa sürecini başarılı kılmaya odaklanan Kerimov'un dış politikasında Turancılık karşıtı açıklamalarda bulunmasını da bu bağlamda ele almak mümkündür.

İzlediği aktif dış politika ile Kerimov'dan ayrılmakla birlikte Mirziyoyev'in de benzer dış politika izlediği ileri sürülebilir. Taliban ile mücadele eden Kerimov'un aksine Taliban ile iyi ilişkiler kurmayı başaran Mirziyoyev'in de temel amacı Özbekistan'ın güvenliğini sağlamaktır. Ancak Taliban ile mücadele etmenin yeni tehditlere yol açması ve bu mücadele sonucunda Afganistan hattının kapalı olması tüm bölge ülkelerinin ekonomik kalkınmasını olumsuz etkilemektedir. Bu durum Mirziyoyev'in ekonomi odaklı aktif dış politikası için tercih edilecek bir durum değildir. Ülke içinde Özbeklik ve Özbekçe esasına dayalı ulus inşa süreci devam etmekte olsa da dış politikada etnik milliyetçi politikalar ön planda değildir.

Sonuç

Özbekistan bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülke olsa da tarihsel olarak büyük bir mirasa sahiptir. Bu miras bağımsızlık sonrası devlet başkanlarının dış politikalarında önemli bir yol gösterici olmuştur. Tarihsel olarak genellikle otoriter bir yönetim yapısına sahip olan Özbekistan'da bağımsızlık sonrası da bu yapı devam ettirilmek istenmiştir. İç politikada otoriter bir yönetim kuran Kerimov, bağımsız bir dış politika kurma adına Rusya, ABD, Çin gibi ülkeler arasında keskin kopuşları olan bir dış politika stratejisi izlemiştir.

Bağımsızlık sonrası Kerimov, Çarlık Rusya ve özellikle SSCB döneminde tohumları atılmış olan Özbek kimliği ve Özbekçenin geliştirilmesine de çalışmıştır. Ulus devlet inşa sürecinin merkezden yürütülmesi

ve otoriter bir yönetim yapısının varlığı halkın bu sürece dahil olmasını engellemiştir. Ekonomik sorunlar ve otoriter yönetim halkın devlet politikalarına desteğini azaltmıştır. Özbeklik ve Özbekçe üzerine oluşturulmaya çalışılan milli birliği oluşturma çabaları beklenen sonucu vermemiştir. Mirziyoyev daha ılımlı politikalarla bu süreci devam ettirme yönünde bir tutum sergilemiştir.

Birbirinden farklı politikalar izledikleri görüntüsüne karşın Kerimov ve Mirziyoyev'in iç ve dış politikalarının benzer olduğu söylenebilir. Bu benzerliğin altında yatan birçok faktör bulunmakla beraber üzerinde durulması gereken faktörler tarihsel miras ve Özbek kimliğidir. Özbekistan'ın Rusya, Çin, ABD, Türkiye ve komşu ülkelerle yürüttüğü dış politika, tarihsel miras ve Özbek kimliği politikaları üzerinden ele alındığı takdirde daha anlaşılır hale gelmektedir. Devletin kuruluş sürecinde Kerimov'u katı bir dış politika izlemeye zorlayan tarihsel miras ve Özbek kimliği politikaları, Mirziyoyev'in ekonomi ağırlıklı bir dış politika izlemesine neden olmaktadır. Özbekistan'ın 1990'lı yıllardan farklı olarak günümüzdeki en önemli önceliği ekonomik kalkınmadır. Bu sebeple Kerimov'un dış politikada taviz veremediği yılların aksine artık devlet otoritesinin sağlanması noktasında endişe yaşamayan Mirziyoyev komşu ülkelerle sorunların giderilmesi adına dış politikada gerekirse taviz verilebileceğini ifade edebilmektedir. Çünkü denize çıkışı olmayan Özbekistan'ın, Afganistan başta olmak üzere komşu ülkelerle sorunları çözmeden dünya ekonomisindeki payını artırabilmesi çok mümkün gözükmemektedir. Nüfusu artarken ekonomik kalkınmasını sağlamayan Özbekistan'ın istikrarını uzun süre sürdürmesi oldukça zor olacaktır.

Günümüz koşullarında sadece zorlayıcı baskı ve önlemlerle devlet otoritesinin sürdürülmesi oldukça zordur. Kerimov sonrası daha ılımlı bir hava yaratmış olan Mirziyoyev'in her ne kadar hızlı değişim istemese de Kerimov gibi katı önlemlerle iktidarını sürdürmeye çalışması beklenmemektedir. Her iki liderin dış politika tercihlerinde birtakım farklılıklar olsa da tarihsel miras ve Özbek kimliğinin, Mirziyoyev döneminde de Özbekistan dış politikasında etkisini devam ettireceğini söyleyebilmek mümkündür.

Kaynakça

- Alkan, H. (2011). *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde siyasal hayat ve kurumlar*. USAK Yayınları.
- Alkan, H. (2018). Türk Cumhuriyetlerinde siyasal kurumsallaşma süreci. M. A. Kireçci (Ed.), *Türk Cumhuriyetlerinde bağımsızlık ve devlet inşaa süreci* içinde (ss. 25-60). Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.
- Çalışkan, B. (2018), *Orta Asya raporu: Dönüşüm sürecinde Türk Cumhuriyetleri*. İnsamer.
- Devlet, N. (2003). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin güvenliklerini etkileyebilecek faktörler. Ü. Özdağ vd. (Der.), *21. Yüzyılda Türk Dünyası jeopolitiği: Muzaffer Özdağ'a armağan* içinde (ss. 253-270). Asam Yayınları.
- Erol, M. S. (2002). Özbekistan Cumhuriyeti. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Ed.), *Türkler* içinde (ss. 1002-1029). Yeni Türkiye Yayınları.
- Gürbüz, Y. E. (2019). Özbekistan'da tarih yazıcılığı ve millî kimlik: Özbeklerin göçü ve Timur örneğinde. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2(19), 277-301. DOI: 10.32449/egetid.625377
- Hunter, S.T. (Haziran 2002). *Uzbekistan: an overview*. UNHCR emergency & security service. (Rapor No: 5). 09 Eylül 2022 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/242633635_UZBEKISTAN_AN_OVERVIEW. adresinden erişildi.
- Işık, Y. ve K. Koç (2022). 19. yüzyılın sonları 20. yüzyılın başlarında (1880-1930) türkistan süreli yayınları ve kadın konusuna yaklaşımlar. *Karadeniz Araştırmaları*. XIX/74: 493-514.
- Kanlıdere, A. (1999). Tataristan, Azerbaycan ve Orta Asya. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (c.19. s. 163-167). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kanlıdere, A. (2017). Özbekistan Cumhuriyeti. A. Kara ve F. Solak (Ed.), *Bağımsızlıklarının 25. Yılında Türk Cumhuriyetleri (siyasi, ekonomik ve kültürel gelişmeler)* içinde (ss. 153-185). Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları.
- Karabulut, F. (2009). İktidar ve meşrulaştırma mücadelesinin odağı Orta Asya: Sovyetlerin dil ve eğitim politikaları. *Bilig*, 0(50), 65-96.

- Karasar, H. A. (2001). Bağımsızlıklar sonrası Türkistan'da Rus siyaseti. *Avrasya Dosyası Rusya Özel Sayısı*, 4(6), 220-271.
- Kavuncu, A. Ç. (2015). Özbekistan: İç politika. M. T. Demirtepe ve M. Yılmaz (Ed.), *Türk Cumhuriyetleri ve toplulukları yyllığı 2013* içinde (ss. 238-252). Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.
- Kerimov, İ. (2002). Bölgecilik ve uruğ oymakçılık. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Ed.), *Türkler* içinde (ss. 997-1001). Yeni Türkiye Yayınları.
- Koçak, F. ve Özkan, M. (2015). Bizans'tan Ruslara miras: Hıristiyanlık. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 376-383.
- Koçiyev, A. (2001). Milli özelliklere göre Orta Asya'nın sınırlarının belirlenme politikası, *Avrasya Dosyası Türkmenistan Özel Sayısı*, 2(7), 295-305.
- Musaoğlu, N. (2009). Orta Asya cumhuriyetlerinde dil, ulusal kimlik ve demokrasi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(11), 261-273.
- Mustafalı, C. (2019). Türk Cumhuriyetlerinde Sovyet mirası ve değişimler. *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi*, 0(1), 18-33.
- Naumkin, V. ve Zviagelskaya, İ. (2001). Post-Sovyet Rusya'sı ve diğer BDT devletlerinde etno-politik ve etno-sosyal faktörlerin rolü. (E. Soltan, Çev.). *Avrasya Dosyası*, 4(6), 315-321.
- Şimşek, A. (2013). *Bağımsızlık sonrası Özbekistan'ın dış politikasında denge arayışları* [Yüksek lisans tezi] Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.
- Tacibayev, R. (2012). Rusya'nın Orta Asya'ya yönelik politikalarının dönemlere göre değişimi. M. S. Kafkasyalı (Ed.) *Bölgesel ve küresel politikalarda Orta Asya* içinde (ss. 169-209). Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.
- Türk Devletleri Parlamenterler Meclisi. (2012). *Türk Cumhuriyetleri anayasaları*. (Rapor No: TÜRKPA: 4). TÜRKPA Yayınları.
- Yalçinkaya, A. ve Abıdžhanov, K. (2020). Özbekistan ve Kırgızistan'daki anklav/eksklav alanlarının çözüm süreci. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(9), 2653-2667.
- Yılmaz, A. N. (2021). Bağımsızlıklarının 30. yılında Türkistan coğrafyasındaki Türk Cumhuriyetlerinin durumu ve değerlendirilmesi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 255(129), 253-314.
- Yüce, M. (2006). Kırgız Türklerinin ulusal kimlik politikası. *Akademik Bakış*, 0(9), 1-12.
- Yüce, M. (2022). *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye ile ilişkiler*. SETA Yayınları.
- Zanca, R. (2002). Sovyet sonrası Özbekistan'da kırsal kesimde Özbek kimliğinin yeniden şekillenışı. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Ed.), *Türkler* içinde (ss. 1076-1094). Yeni Türkiye Yayınları.

Etik kurul onayı

Çalışmamızın etik kurul onayı gerektirmeyen çalışmalar kapsamında olduğunu beyan ediyoruz.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.